

Cuprins

Argument 5

I

Dialoguri

Obsesia laică a noii apocalipse 9
Speranța face din sfârșit „o finalitate” 19
Cînd începe viața umană ? 27
Viața umană participă la viața lui Dumnezeu 37
Bărbații și femeile în viziunea Bisericii 45
Biserica nu împlinește așteptări,
 ea celebrează mistere 59
Unde află laicul lumina binelui ? 71
Cînd intră în scenă celălalt, se naște etica 81

II

Comentarii

Tehnica este declinul oricărei bune-credințe 97
Binele nu se poate întemeia
 pe un Dumnezeu criminal 109
Pentru a ne comporta moral,
 să ne încredem în instinct 113
Despre lipsa credinței ca nedreptate 123
Cum trăiesc în lume, iată fundamentul meu 127
Crezul laic al umanismului creștin 133

III

În loc de concluzie

Etica are nevoie de adevăr 151

Index 161

Aș vrea să încep mai de departe. Anumite probleme etice mi-au devenit mai clare reflectând asupra unor probleme semantice – nu vă faceți griji pentru cei care spun că ne exprimăm în termeni greu de înțeles: au fost probabil încurajați să gândească prea simplu de către „revelația” mass-media, previzibilă prin definiție. Să învețe să gândească complex, pentru că nici misterul, nici evidența nu sînt simple.

Problema mea era dacă există „universale semantice”, adică noțiuni elementare comune întregii specii umane, care pot fi exprimate de toate limbile. Problemă nu prea evidentă, din moment ce se știe că multe culturi nu recunosc noțiuni care nouă ni se par clare, de pildă cea de substanță care posedă anumite proprietăți (ca atunci cînd spunem „mărul este roșu”) sau cea de identitate ($a = a$). M-am convins totuși că există cu siguranță noțiuni comune tuturor culturilor și că toate se referă la poziția corpului nostru în spațiu.

Sîntem animale cărora le e proprie poziția verticală, ne este greu să stăm multă vreme cu capul în jos și, de aceea, avem o noțiune comună a susului și a josului, tinzînd să-l privilegiem pe primul în detrimentul celui de-al doilea. La fel, avem o noțiune pentru dreapta și stînga, pentru statul pe loc și pentru mers, pentru statul în picioare și culcat,

pentru mersul tîrîș și săltat, pentru veghe și somn. Datorită meșteșugurilor, știm cu toții ce înseamnă a bate un material rezistent, a penetra o substanță moale sau lichidă, a terciui, a strivi, a călca în picioare, poate chiar a dansa. Lista ar putea continua, cuprinzînd semnificațiile lui a vedea, a auzi, a mânca, a bea, a ingurgita sau a elimina. Și, de bună seamă, orice om are noțiuni despre ce înseamnă a percepe, a minți, a simți dorință, teamă, tristețe sau ușurare, plăcere sau durere și a emite sunete care exprimă aceste sentimente. Avem, așadar (și intrăm deja în sfera dreptului), concepții universale despre constrîngere: nu dorim ca cineva să ne împiedice să vorbim, să vedem, să ascultăm, să dormim, să ingurgităm sau să eliminăm, să mergem unde vrem; suferim dacă cineva ne leagă sau ne constrînge la izolare, ne lovește, ne rănește sau ne ucide, ne supune la torturi fizice sau psihice care ne diminuează sau ne anulează capacitatea de gîndire.

Observați că pînă acum am adus în scenă doar un soi de Adam animalic și solitar, care nu știe încă ce e raportul sexual, plăcerea dialogului, dragostea pentru propriii copii sau durerea pricinuită de pierderea unei persoane iubite; dar deja în această fază, cel puțin pentru noi (dacă nu și pentru alții), o astfel de semantică a devenit bază pentru o

etică : trebuie, înainte de toate, să respectăm drepturile corporalității celuilalt, printre care și dreptul de a vorbi și de a gândi. Dacă semenii noștri ar fi respectat aceste drepturi ale corpului, n-ar fi existat uciderea pruncilor, creștinii în ciroul roman, noaptea Sfântului Bartolomeu, rugul pentru eretici, lagărele de exterminare, cenzura, copiii obligați să lucreze în mine, violurile din Bosnia.

Cum se face însă că, elaborându-și imediat repertoriul instinctiv de noțiuni universale, animalul plin de stupoare și ferocitate pe care l-am adus în scenă poate ajunge să înțeleagă nu doar că vrea să facă anumite lucruri și nu vrea să i se facă altele, dar și că nu trebuie să le facă altora ceea ce nu vrea să i se facă lui? Aceasta se întâmplă pentru că, din fericire, Raiul se populează repede. Dimensiunea etică ia naștere când intră în scenă celălalt. Orice lege, morală sau juridică, reglementează întotdeauna raporturi interpersonale, inclusiv cu acel *altul* care o impune.

Și dumneavoastră atribuiți laicului virtuos convingerea că celălalt este în noi. Nu este vorba însă de o vagă propensiune sentimentală, ci de o condiție fundamentală. Așa cum ne învață și cele mai laice dintre științele umane, ceea ce ne definește și ne formează este celălalt, privirea lui. Nu putem (așa cum nu putem trăi fără să mîncăm sau

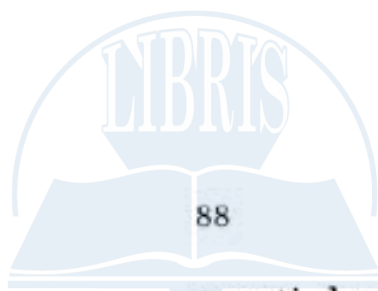

fără să dormim) să înțelegem cine sîntem fără privirea și replica celuilalt. Pînă și cel care ucide, violează, fură sau asuprește face aceasta în momente excepționale, dar tot restul vieții aproape că cerșește de la semenii săi aprobare, dragoste, respect, laude. Și pînă și celor pe care-i umilește le cere recunoașterea temerii și a supunerii. În lipsa acestei recunoașteri, nou-născutul abandonat în pădure nu se umanizează (sau, ca Tarzan, îl caută cu orice preț pe celălalt în chipul unei maimuțe); poți muri sau înnebuni dacă trăiești într-o comunitate în care, în mod sistematic, toți au decis să nu te privească niciodată și să se comporte ca și cum n-ai exista.

Atunci, cum oare există sau au existat culturi care aprobă masacrul, canibalismul, umilirea trupului altuia? Pur și simplu pentru că ele restrîng conceptul de „alții” la comunitatea tribală (sau la etnie) și îi consideră pe „barbari” ființe inumane; dar nici măcar cruciații nu-i simțeau pe păgîni ca pe un aproape ce trebuie iubit excesiv. Pentru că recunoașterea rolului celorlalți, necesitatea de a respecta în ei acele exigențe pe care le considerăm indispensabile pentru noi reprezintă produsul unei creșteri milenare. Chiar și porunca creștină a iubirii este enunțată, și cu mari sforțări acceptată, doar atunci cînd vremurile s-au copt.

Dar, mă întrebați, este această conștiință a importanței celuilalt suficientă pentru a-mi furniza o bază absolută, un fundament imuabil pentru un comportament etic? Ar fi de ajuns răspunsul dumneavoastră că nici acelea pe care le definiți drept fundamente absolute nu-i împiedică pe mulți credincioși să păcătuiască știind că păcătuiesc, iar discursul s-ar încheia aici: tentația răului este prezentă și în cel care are o noțiune fondată și revelată a binelui. Vreau să vă relatez însă două anecdote, care mi-au dat mult de gândit.

Una se referă la un scriitor, care se pretinde catolic, fie și *sui-generis*, al cărui nume nu-l dau numai pentru că mi-a spus aceste lucruri într-o conversație privată, iar eu nu sînt un sicofant. Era pe vremea lui Ioan al XXIII-lea, iar bătrînul meu prieten, lăudîndu-i entuziast virtuțile, a spus (cu evidentă intenție paradoxală): „Papa Ioan trebuie să fie ateu. Numai cine nu crede în Dumnezeu le poate dori atîta bine propriilor semeni!”. Ca toate paradoxurile, și acesta conținea o sămînță de adevăr: fără să mă gîndesc la ateu (figură a cărei psihologie îmi scapă, fiindcă, din punct de vedere kantian, nu văd cum e posibil să nu crezi în Dumnezeu și să consideri că existența sa nu poate fi demonstrată, iar apoi să crezi cu tărie în inexistența lui Dumnezeu considerînd că

o poți demonstra), mi se pare evident ca un om care nu a avut niciodată experiența transcendenței, sau a pierdut-o, să poată da un sens propriei vieți și propriei morți, să se poată simți întărit doar de dragostea pentru ceilalți, de încercarea de a garanta altuia o viață acceptabilă chiar și după ce el nu va mai fi. Desigur, există și unii care nu cred și totuși nu se preocupă să dea un sens propriei morți, dar există și unii care spun că cred și ar fi totuși în stare să smulgă inima unui copil ca să nu moară ei. Forța unei etici se măsoară după comportamentul sfinților, nu al ignoranților *cuius deus venter est*.

Și ajung la a doua anecdotă. Eram încă un tânăr catolic de șaisprezece ani, când s-a întâmplat să mă angajez într-un duel verbal cu un prieten mai în vîrstă cunoscut ca fiind „comunist”, în sensul pe care îl avea acest termen în teribili ani '50. Și pentru că mă zgîndărea, i-am pus întrebarea decisivă: cum putea el, necredincios, să dea un sens aceluia lucru altminteri stupid care era propria moarte? Iar el mi-a răspuns: „Cerînd, înainte de a muri, funeralii civile. Astfel, eu nu mai sînt, dar am lăsat celorlalți un exemplu”. Cred că și dumneavoastră puteți admira credința profundă în continuitatea vieții, în sensul absolut al datoriei, ce anima acel răspuns. Este sensul care i-a determinat pe mulți necredincioși să prefere moartea